

Konserwator Dziej Sztuki
mgr Maria Góralczyk
42-200 Częstochowa
ul. Belchatowska 16/17

Częstochowa, 10.10.2019 r.

**PROGRAM NA WYKONANIE
KOMPLEKSOWYCH PRAC
KONSERWATORSKICH WYSTROJU I
WYPOSAŻENIA WNETRZA
KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO
P.W. ŚW. ŚWIĘTEGO PIOTRA I PAWŁA W
PRZYBYNOWIE**

(powiat myszkowski, gmina Żarki, woj. śląskie)

C-NR.5144.1.2020DP

zob. do parownika

C2/147-120

z dn. 30.01.2020.

Urząd Miejski
Urząd Duszpastycki
o ds. kulturalnych
Delegat w Częstochowie
: 5 :

Stan zachowania i przyczyny zniszczeń

Stan zachowania wystroju i wyposażenia wnętrza kościoła jest katastrofalny. Na zły stan zachowania miało wpływ wiele czynników, które, w wyniku wieloletniego braku właściwej opieki nad zabytkiem, doprowadziły do poważnych zniszczeń. Prace remontowe przeprowadzone w ostatnim czasie zlikwidowały przyczyny zniszczeń wnętrza świątyni. Jedną z poważniejszych przyczyn były nieszczelności pokrycia dachowego oraz obróbek blacharskich dachu, które skutkowały przenikaniem wody opadowej do wnętrza budynku i powodowały znaczne zawilgocenie fragmentów gipsowych sztukaterii sufitowych, krystalizację soli rozpuszczalnych w wodzie oraz rozwój mikroorganizmów – grzybów pleśniowych oraz licznych kolonii bakterii. Plamy ciemnego nalotu oraz przebarwienia widoczne są na całej powierzchni sklepienia. Ponadto brak sprawnego systemu wentylacji potęgował wilgotność we wnętrzu (należy wykonać pomiary wilgotności przed przystąpieniem do prac konserwatorskich i ewentualnie dosuszyć zawilgocone partie sklepienia i ścian nagrzewnicami i elektrycznymi). Brak odpowiedniej izolacji przeciwwilgociowej murów oraz niewłaściwe ukształtowanie terenu wokół budynku kościoła spowodowało podciąganie kapilarne wody przez ściany i znaczne zasolenie partii cokołowych wnętrza kościoła. Na powierzchniach polichromowanych w technice olejnej spływały strużki wody tworząc na posadzce niewielkie kałuże.

Długotrwały proces oddziaływania czynników niszczących obiekt zaskutkowało erozją wszystkich warstw: podłoża kamiennie-ceglanego, wypraw tynkarskich, materiału sztukatorskiego (zaprawa wapienno-piaskowa, gips), powłok malarskich, pozłoczeń, drewnianych podłoży elementów wyposażenia wraz z gruntami i malaturą obrazów. Postępująca degradacja może doprowadzić do zniszczenia cennego, unikatowego wnętrza.

POLICHROMIA ŚCIENNA I MUROWANA OLTARZOWA ORAZ DEKORACJA SZTUKATORSKA

Podłoże

Kamienne-ceglany watek muru pokrywa ugrowy tynk wapienno-piaskowy o grubości 2-4 cm., z dużą zawartością kruszywa – piasku szklarskiego i widocznymi gołym okiem grudkami wapna o średnicy do kilku milimetrów. Dekoracje sztukatorską w dużym procencie stanowią rekonstrukcje pierwotnie wykonane w r.azucie, późniejsze w dwóch rodzajach gipsu – białego i szarego oraz wiotkie uzupełnienia gipsowe.

Urząd Ochrony Zabytków
w Katowicach
Delegatura w Łodzi

Podczas kolejnych remontów osłabione, łatwo kruszące się powierzchnie tynków na ścianach i sztukaterii sukcesywnie oczyszczano z pierwotnych, luźnych zapraw i powłok malarskich, co przyczyniło się do powstania wielu ubytków. W obrębie sztukaterii zakres zniszczenia oszacowano na ok. 25%. Stwierdzono występowanie wielu spękań włosowatych, będących wynikiem drgań dynamicznych. We wszystkich strefach wykonano wiele nieumiejętnych napraw tynkarskich i sztukatorskich zaprawami cementowymi, gipsem, farbami na grubych warstwach pobiał oraz w partiach cokołowych przemaalowania farbami olejnymi. Podłoża utraciły ciągłość struktury i wytrzymałość mechaniczną. Oryginalne zaprawy pod twardymi, wtórnymi warstwami osypują się i kruszą. Zdezintegrowane detale sztukatorskie wymagają wielu rekonstrukcji. Liczne ubytki uzupełniono niestarannie, bez nawiązania w sposobie opracowania do oryginału. Niewłaściwe uzupełnienia i grube, wtórne warstwy zatracają relief formy rzeźbiarskiej.

Polichromia barwna, złocona

Polichromia sprzed przebudowy w XVIII w. nie zachowała się. Oryginalna malatura leżąca bezpośrednio na tynku wykonana w technice wapiennej, w kilku odcieniach ugrów imitujących kość słoniową (na ścianach, sklepieniu, dekoracji sztukatorskiej, ołtarzach, medalionach, stacjach drogi krzyżowej). W partiach iluzjonistycznie podkreślonego cienia, we wgłębieniach reliefu wzmacnia światłocien błękitno szary i szary kontur. Dekorację sztukatorską dopełniają elementy pozłacane złotem płatkowym na gruncie klejowo kredowym. Popiersia w płaskorzeźbionych medalionach pierwotnie stanowiły integralną część ścian i pokrywała je jasna w odcieniu warstwa malarska imitująca kamień.

Kolejne, czterokrotne odnowienia spowodowały odejście od pierwotnej koncepcji spójności kolorystycznej elementów wystroju i wyposażenia. Podczas pierwszego odnowienia (1879 r.?) usunięto osypujące się warstwy tynku i malatur. Ściany i przypuszczalnie część dekoracji sztukatorskiej pokryto farbą w odcieniu błękitu miedziowego na grubej pobiale, ołtarz główny w odcieniach szafirowego i ciemnego błękitu, ołtarze boczne, medaliony i stacje drogi krzyżowej w odcieniach ciemnoniebieskich i szarych nawiązujących do kolorystyki ścian, nie stanowiły już jednak ich integralnej części. Powtórzono pierwotną wersję pozłocień.

Drugie odnowienie (pocz. XX w.) wiązało się z radykalnym usunięciem wcześniejszych, źle zachowanych warstw. Uzupełnienia wykraczające poza zasięg ubytków wykonano narzutem wapienno piaskowym w kolorze ugrowym. Ściany pokryto pobiałą i farbą w odcieniach szarozielonych i jasnobłękitnych w celu różnicowania barwnego elementów architektonicznych lub podkreślenia podziału ścian. Na ołtarzu głównym przemaalowanie wykonano w kolorze błękitów i brązów, kolejne (przynajmniej trzy) w zbliżonych odcieniach jasnych żółcieni i szarości w technice olejnej. Na ołtarzach bocznych i medalionach ilość warstw jest mniejsza. Świadczyć to może o częstszym odnawianiu ołtarza

głównego lub gruntowniejszym oczyszczeniu ołtarzy bocznych. Przemalowano je w odcieniach błękitów i brązów w technice olejnej, płaskorzeźby w medalionach polichromatycznie również w technice olejnej. Obramienia i wybrane detale pokrywa imitacja złocień.

Ostatnie przemalowanie wnętrza (II poł. XX w.) poprzedziło, poza oczyszczeniem powierzchni z wcześniejszych warstw, wykonanie naprawczych zatarć gipsowych. Obecna kolorystyka świątyni (białe, ugry, żółcienie, jasnoróżowy odcień brązu) wraz ze złoceniami podkreślają podziały architektoniczne wnętrza i wyposażenia oraz sugerują rozczłonkowania wyznaczone kompozycją dekoracji sztukatorskiej. Dekorację sztukatorską polichromowano barwnie w odcieniach pastelowych.

Na dużych powierzchniach ścian, sklepienia, ołtarzy wraz z dekoracją sztukatorską nastąpiły rozległe zniszczenia na skutek dużej wilgotności murów, które później uzupełniano wtórnymi zaprawami bądź gipsem. Warstwy malarskie osypywano, usuwno i zacierano. W wielu miejscach powłoki malarskie uległy złuszczeniu oraz odspojeniu. Wszystkie powierzchnie pokryte są grubą warstwą zanieczyszczeń powierzchniowych, nagromadzonych w zagłębieniach. Sprzyja temu duża ilość bogato rzeźbionych form wystroju sztukatorskiego wnętrza. Złocenia, które wykonano złotem, zachowały się dobrze w miejscach suchych, a w strefach zawilgoceń uległy całkowitej destrukcji

**ELEMENTY DREWNIANE ARCHITEKTONICZNE, RZEŹBIARSKIE,
RAMY:** ołtarze, ambona, empora chóru muzycznego, prospekt organowy

Drewno

Deski łączone na styk, czopowane i zbijane kołkami.

Niestabilne warunki wilgotnościowo-temperaturowe sprzyjające rozwojowi cwadów spowodowały osłabienie mechaniczne drewna oraz naruszenie ciągłości struktury głównie w miękkim drewnie elementów sycerskich figuralnych i ornamentalnych. Drewno zaatakowane przez kołatka wysypuje się przez otwory wylotowe w postaci mączki. Na dużych powierzchniach elementów architektonicznych i rzeźbiarskich drewno uległo całkowitej dezintegracji i zostało zamalowane w trakcie wcześniejszych odnowień. W większości elementów rzeźbiarskich doszło do całkowitej dezintegracji drewna, które w postaci mączki utrzymuje się na warstwach gruntu i polichromii; inne zachowały się fragmentarycznie. Pozostałe uszkodzenia i ubytki mają charakter mechaniczny. Elementy zostały utracone lub też odpadły i zostały zagubione (ubytki palców w rzeźbach aniołów). W miejscach połączeń konstrukcyjnych, połączeń desek na styk, połączeń profilowanych gzymsów, w detalach rzeźbiarskich, powstały różnej wielkości szczeliny i obsunięcia powierzchni.

OBRAZY

Obraz w ołtarzu głównym: Matka Boska z Dzieciątkiem odnawiany w 1923 r. wymaga poszerzenia badań z uwagi na przesłonięcie większej partii lica przez metalową sukienkę.

Podobrazia

We wszystkich obrazach podobrazia płócienne. Dość cienkie płótna lniane w obrazach Św. Stanisław Kostka, Św. Teresa przytwierdzone do podłoża drewnianych elementów architektonicznych zwieńczeń. Powierzchnie wszystkich płócien odkształcone.

Grunty

Zaprawy zachowane w złym stanie. Widoczne wyraźne odkształcenia i spękania poprzeczne z uniesionymi w kierunku lic brzegami łusek wynikające z naturalnej pracy podłoża drewnianego. Na całych powierzchniach widoczne liczne, drobne wykruszenia, zwłaszcza wzdłuż dolnych krawędzi obrazów. Ubytki spowodowane dużym zawilgoceniem i pracą źle napiętego płótna. W miejscach odkształceń nastąpiło osłabienie przyczepności zapraw do podłoża. Zaprawa w partii kamacji MB Sokalskiej zachowana w dobrym stanie, pozostałe partie pod warstwowymi wtórnymi gruntów, zniszczone rozwarstwione, o osłabionej przyczepności do podłoża.

Warstwy malarskie

We wszystkich obrazach olejne, zakurzone, z zabrudzeniami powierzchniowymi. Ubytki pokrywają się z ubytkami zapraw co świadczy o dobrej przyczepności warstw malarskich. Widoczne drobne przetarcia w miejscach odkształceń oraz pociemniałe werniksy. Pociemniały i zesłepnięty werniks zmniejsza kolorystykę malowidła. Metalowa sukienka widoczne spękania i zadrapania mechaniczne. Aplikowane metalowe korony częściowo przezłoczone goldmetalem. Pociemniałe posrebrzenia (siarczek srebra) oraz przetarte połączenia wymagają oczyszczenia i uzupełnienia.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Jak wykazały badania sondażowo – odkrywkowe wszystkie elementy bogatego wyposażenia i wystroju pod wtórnymi warstwami naprawczymi zachowały rzadko spotykaną, jednorodną formę i kolorystykę rokokową. Pochodząca z II poł. XVIII wieku, jednorodna kolorystycznie i dopełniona złoceniami dekoracja wnętrza świątyni jest typowym rozwiązaniem dla estetyki rokokowej. Odzwierciedla rokokowe dążenie do rozczłonkowania ścian i sklepień przy jednoczesnym zachowaniu równowagi między płaszczyznami pustymi i wypełnionymi ornamentem. Subtelna kompozycja kolorystyczna operująca odcieniami malatur imitującymi kość słoniową wydobywa bogactwo

drobnej formy rzeźbiarskiej i podkreśla delikatność jej reliefów, nie rozsadzając zasadniczych part. podziałów ścian, sklepień i ołtarzy zgodnie z założeniami rokoka.

Celem planowanych działań jest doprowadzenie zabytkowych elementów wyposażenia kościoła do jak najlepszego stanu zachowania poprzez powstrzymanie procesów destrukcji i likwidację ich skutków oraz przywrócenie walorów ekspozycyjnych (estetycznych), z uwzględnieniem wartości artystycznych i historycznych elementów zabytkowego wystroju wnętrza. W procesie zintegrowanych działań o charakterze kompleksowych prac konserwatorskich i restauratorskich planuje się gruntowne wzmocnienie struktury, a także przywrócenie obiektom w miarę możliwości pierwotnego wyglądu (lub, jak najbardziej do niego zbliżonego) i integralności formy poprzez maksymalne zachowanie i wyeksponowanie oryginalnego lub najstarszego zachowanego opracowania kolorystycznego, wydobywanie finezji reliefu oraz odtworzenie zatartych elementów kompozycji, przy pozostawieniu części wtórnych nawarstwień utrwalonych tradycją, nie zakłócających integralności formy. Grunt wtórny, wadliwe kity i przemaalowania należy bezwzględnie usunąć oraz właściwie uzupełnić ubytki gruntów. Partie połączone należy uzupełnić złotem. O ile zachowanie/ekspozycja historycznych (w tym XIX-wiecznych) pozłoczeń - zwłaszcza wykonanych na poler, pokrytych warstwą wtórnych powłok trudnych do rozwarstwienia bez uszkodzenia pozłoty - okaże się niemożliwe, należy je zrekonstruować w sposób zbliżony do pierwotnego. Rekonstrukcję barwną planuje się wykonać w oparciu o odsłoniętą najstarszą i najkompletniej zachowaną warstwę. Założono, że będzie to oryginalna jasna, w kilku odcieniach ugrów malatura barwna imitująca kość słoniową z szarymi podkreśleniami delikatnego reliefu, odsłonięta w trakcie wstępnych badań. Przedmiotem działań jest wystrój i wyposażenie wnętrza w obrębie prezbiterium i nawy.

Ze względu na znaczne zawilgocenie ścian i sklepienia, założono zastosowanie spójnego systemu, opartego na materiałach renowacyjnych firmy Keim.

W ramach założeń programowych, dotyczących elementów drewnianych oraz obrazów malowanych na płótnie, należy przyjąć wykonanie konserwacji technicznej wraz z rekonstrukcją zdegradowanych detali drewnianych oraz konserwacji estetycznej, której celem będzie przywrócenie w maksymalny, możliwy sposób pierwotnej kolorystyki.

Urząd Ochrony Zabytków
w Warszawie
Delegatura w Lublinie

PROPONOWANY PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Prace wspólne

1. Wykonanie wstępnej dokumentacji fotograficznej.
2. Zaprojektowanie i ustawienie rusztowań.
3. Oznaczenie mikroflory, ustalenie środka dezynfekującego (wstępnie proponuje się zastosowanie roztworu Lichenicydy w etanolu przez rozpylenie, w celu zabezpieczenia przed rozwojem pleśni).
4. Wykorzystanie badań mikrochemicznych (oznaczenie wybranych pigmentów i spoiw), wykonanie badań fizyko-chemicznych zapraw oraz określenie składu pierwotnego stiuku.
5. Przygotowanie szczegółowego projektu konserwacji i restauracji wystroju i wyposażenia wnętrza kościoła w oparciu o uzyskane dane.

Program prac przy polichromii ściennej i murowanej ołtarzowej oraz dekoracji sztukatorskiej

1. Zabezpieczenie miejsc grożących osypaniem się (ubytki, osypująca się warstwa malarska – podklejenie krawędzi, prekonsolidacja np. kazeiną barytową).
2. Wykonanie rozległych, wielkoformatowych odkrywek sondażowych.
3. Wstępne oczyszczenie powierzchni ścian sztukaterii i murowanych ołtarzy z zanieczyszczeń powierzchniowych.
4. Usunięcie luźnych, zdeintegrowanych fragmentów tynków, wtórnych warstw tynków, zatarć gipsowych i malatur (mechanicznie, z zachowaniem szczególnej ostrożności w obawie przed uszkodzeniem oryginału metodami mechanicznymi i chemicznymi).
5. Oczyszczenie szczelin, krawędzi rozwarstwionych elementów sztukatorskich, pogłębienie i poszerzenie pęknięć wypraw tynkarskich, rys i połączeń fragmentów sztukaterii („żyłowanie”), liczne nasięknięcia powierzchni, zabezpieczenie farbami antykorozyjnymi ewentualnych śrub mocujących sztukaterię.
6. Dezynfekcja strukturalna preparatem biobójczym KEIM Algacid-Plus lub SIKACARD 715-W – zwalczanie mikroorganizmów.
7. Pockiejenie łusek warstwy malarskiej (metodą iniekcji 2,5 – 3% roztwór Primalu AC 33 w wodzie lub mieszanina Lascaux Acrylic Adhesive 360 HV oraz Flexitol B 500, po uprzednim zwilżeniu etanolem z wodą).
8. Impregnacja warstwy malarskiej (3% roztwór Paraloidu B 72 w toluenie).
9. Ponowna impregnacja po kilku dniach w miejscach szczególnie chłonnych.
10. Zabieg techniczne związane z konsolidacją i wzmocnieniem tynków oryginalnych (podklejenie pęcherzy i wzmocnienie strukturalne; PLM S,

Urząd Ochrony Zabytków
w Katowicach
Delegatura w Sosnowcu

- w miejscach szczególnie odspojonych 20-25% roztwór POW z zastosowaniem stemplowania po wcześniejszym udrożnieniu etanolem).
11. Wymiana wadliwych napraw tynku i uzupełnienia dużych ubytków: materiałem KEIM Kalkputz Grob – czysto wapienny tynk przeznaczony do wilgotnych i zasolonych murów.
 12. Nałożenie wyrównującej warstwy tynku Renowacyjnego KEIM Universalputz Fein (uziarnienie 0,6 mm) – cienkowarstwowy tynk wapienno-cementowy z dodatkiem włókien zbrojących.
 13. Uzupełnienie szerszych spękań – po pogłębieniu spękań uzupełnienie materiałem KEIM Universalputz Fein rozcieńczony wodą, wyrównanie powierzchni – alternatywnie: malowanie farbą szlamującą KEIM Athenit-fondo lub szpachlowanie materiałem KEIM Athenit-fino.
 14. Uzupełnienie cienkich, pajęczynowatych spękań farbą KEIM Athenit-fondo.
 15. Uzupełnienie ubytków sztukaterii masą stiukową dobraną składem do oryginału. W miejscach większych ubytków wykonanie zbrojenia z drutu miedzianego. Stiuk podbarwiony w masie do koloru oryginalnego. Użycie metody z narzutu oraz odlewów sztukatorskich.
 16. Oczyszczenie złocień.
 17. Zabezpieczenie powierzchni pod złocenia.
 18. Gruntowanie powierzchni pod polichromię barwną głęboko penetrującym środkiem do wnętrza KEIM Solprim ze względu na bardzo wysoką para przepuszczalność.
 19. Wykonanie projektu pełnej dekoracji wnętrza kościoła.
 20. Wykonanie uzupełnień i rekonstrukcji złocień złotem płatkowym na mikstion i pulment.
 21. Retusz i rekonstrukcja XVIII wiecznej warstwy malarskiej (paleta pigmentów firmy Kremer na spoiwie Paraloid B 82 w etanolu ze względu na odporność na działanie mikroorganizmów lub na bazie spoiwa kazeinowego). Sposób retuszu i rekonstrukcji: retusz drobnych ubytków i pociemniałych oryginalnych partii malowidła kropką lub miejscowo kreską, rekonstrukcja większych partii – swobodne opracowanie malarskie w technice naśladowczej i punktowanie kropką.
 22. Wykonanie większych rekonstrukcji malarskich farbami Keim Innotop – odwracalne, wysokoprzepuszczalne dla pary wodnej i odporne na działanie światła.
 23. Wykonanie dokumentacji fotograficznej i konserwatorskiej każdego etapu prac.

Urząd Ochrony Zabytków
• Katowice
Delegatura w Łodzi

**Przedmiar prac objętych zadaniem pn.
„Prace konserwatorsko-restauratorskie przy polichromii ściennej oraz dekoracji
sztukatorskiej w kościele pw. św. Mikołaja w Przybynowie”**

Pozycja	Zakres prac	Powierzchnia w rozwinięciu [dm²]
1.Polichromia ścienna	Konserwacja, restauracja	840
2.Sztukateria ścienna polichromowana	j.w.	217
3.Sztukateria ścienna złocona	j.w.	73
4.Polichromia ołtarzowa	j.w.	1398
5.Sztukateria ołtarzowa polichromowana	j.w.	506
6.Sztukateria ołtarzowa złocona	j.w.	169
7.Rzeźby ołtarzowe polichromowane	j.w.	291
8.Rzeźby ołtarzowe złocone, srebrzone	j.w.	97
9.Elem.złoc. relief płytki tabernakulum 8.A-2: elementy złocone, srebrzone	j.w.	363
10.Elem. polichr., architektura tabernakulum 8.A-1: elementy polichromowane	j.w.	807
11.Elementy polichr. - rzeźby tabernakulum 8.A-1: elementy polichromowane	j.w.	132
12.Elementy złoc. sreb.- rzeźby tabernakulum 8.A-2: elementy złocone, srebrzone	j.w.	59
13.Obraz olejny, płótno 1.A-2: malarstwo sztalugowe	j.w.	234
14. Sukienka, drzwiczki taber. 8.F-1.d: elementy metalowe	j.w.	174
Łączna powierzchnia w rozwinięciu [dm²]		5460